

twintig anderen zou laten doodschieten. Het was een half uur lopen naar het station. 'Daar, even voorbij de spoorbomen' (d.w.z. door die spoorbomen ook van het station gescheiden), 'moeten', aldus een ooggetuige,

'de mannen in het bos wachten. Voorover, gestrekt op de grond. Soldaten er omheen. Eén groep mannen wat afgezonderd, het zijn de gijzelaars . . . Op de weg naderen de vrouwen, per fiets, lopend; ook een paar oudere mannen zijn er bij; ze wuiven, heffen pakken en koffertjes omhoog, doch de spoorbomen worden neergelaten, niemand mag er door. En op de rails rangeert een trein met goederenwagons, die telkens de mannen aan het oog der vrouwen onttrekt.

'Voorwaarts', terug naar het station, en nu overschrijden de vrouwen de afscheiding en het perron en dringen langs de wagons, overal zoekende naar man, zoon, broer of verloofde. Er wordt geroepen en gewezen; velen kunnen zo gauw in de massa hun geliefde niet vinden. Daar werpt een oude heer op goed geluk een overjas in een wagon waar hij meent zijn zoon te ontwaren, ginds vliegt een pakje over de hoofden heen naar binnen! Maar het bevel is onverbiddelijk: '*Nicht stehen bleiben! Los, Mensch!*' De vrouwen worden teruggedreven, de wagondeuren dichtgesmeten; op de treeplanken nemen soldaten plaats. Een officier wuift naar de locomotief; de wielen beginnen te draaien. En op de weg staan de vrouwen, velen met hun pakje nog in de hand, tot de dood bedroefd.¹

Zo werden op die maandagmiddag zeshonderdzesig mannen uit Putten weggevoerd: minder dan de helft van diegenen die volgens het Duitse bevel weggevoerd moesten worden. Stond toen al vast dat zij uit het concentratiekamp Amersfoort naar een concentratiekamp in Duitsland zouden worden overgebracht? Dat is niet zeker. Rauter beweerde in juli '48 tijdens het proces tegen Christiansen dat hij, één of twee dagen na de wegvoering, van Schöngarth te horen had gekregen dat de *Wehrmacht* er op stond dat een '*radikales Repressivmittel*' zou worden toegepast dan de 'normale' arbeidsinzet in Duitsland en dat Schöngarth toen zou hebben voorgesteld, de weggevoerde mannen naar Neuengamme te sturen, '*ein sehr gemässigt KZ*', vond Schöngarth.² Uit het kamp Amersfoort werden acht-en-vijftig van de weggevoerden vrijgelaten na een medische keuring waarvoor vooral mevrouw L. H. M. A. van Overeem-Ziegenhardt, hoofd van de z.g. Dienst voor Speciale Hulpverlening van het Nederlandse Rode Kruis, zich moeite had gegeven. Van de zeshonderdtwee overigen wisten tijdens het treintransport uit Amersfoort (11 oktober) veertien te ontsnappen. Van de vijfhonderdacht-en-tachtig die het '*sehr gemässigte*' concentratiekamp Neuengamme werden binnengevoerd, zouden negen-en-

¹ A.v., p. 9. ² *Het proces Christiansen*, p. 92-93.